

רעיון לענין המנורה

(מסרתי לראשונה חלקית במסיבה לכבוד הרברט טנזר תשמ"ז, ואח"כ במלואה בשבתון לתלמידים בישי"א חנוכה תש"ן. חומר ל: חנוכה, ופרשיות תרומה, תצוה, ובהעלותך)

על הפסוק בבהעלותך, "וזה מעשה המנורה", אמרו רז"ל שמשנה נתקשה במעשה המנורה עד שהראה לו הקב"ה מנורה של אש ואמר לו עשה כמותו (עי' מנחות כ"ט ע"א ועוד). ועוד אמרו, על הפסוק בתרומה (שמ' כה-לא) "מקשה תיעשה המנורה", "כיון שנתקשה א"ל הקב"ה למשה טול ככר זהב והשליכהו לאור והוציאהו והיא מעצמה נעשית" (במ"ר טו-ג). וכנראה, שלפי מסורת חז"ל, קרו כאן שני דברים. בראשונה, נתקשה משה והקב"ה הראה לו מנורה של אש, ועדיין לא נחה דעתו; ולכן צוה לו הקב"ה להשליך את כל הככר אל האור והיא נעשית מעצמה (ועי' בשפתי חכמים לשמות כה-לא, מ).

ולכאורה ייפלא, מה רצו חז"ל ללמדנו בזה, ומה העיקר להם עד שהכתיבו קושי בעשיית המנורה למשה רבינו בדו-שיח עם בורא העולם על זה?

הנה המנורה משמשת מאז כסמל ליהדות ולעם ישראל, ואפ' עידן ועידנים לפני שהופיע ה"מגן דוד" כסמל יהודי, כבר שימשה המנורה כסמל מקובל, וכן מצינו בהרבה מהתגליות הארכיולוגיות.

ובאמת, המנורה מסמלת ב' דברים שלכאורה הם הפכים: יופי ורוח.

אריכת הלשון במקרא מעידה על חשיבות כל הפרטים במבנה המנורה, על כל כפתוריה ופרחיה וגביעיה המשוקדים וכו'. היא הסמל של האמנות היהודית, וציורים רבים משך הדורות חיזקה מימד זה של סמליות המנורה.

ומאידך, המנורה היא סמל לרוחניות. "נר מצוה ותורה אור". והנביא זכריה (בהפטרה לשבת חנוכה) מודיע לנו בשפה ברורה: "ויאמר אלי מה אתה רואה, ואמר ראיתי והנה מנורה זהב כולה... ואען ואמר אל המלאך הדובר בי מה אלה אדני, ויען ויאמר אלי זה דבר ה' אל זרובבל לאמר, לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר ה' צ".

וזה דבר תמוה, שלכאורה ב' יסודות אלה--היופי והרוח, האסתטיקה והאמונה הצרופה--סותרים זה את זה. היופי מתרכז בחיצוניות, והרוח ענינו כולו פנימיות. האמן מתכוון להראות את יצירתו לעיני הזולת, והמאמין פניו מועדות להעמקת לבו ונפשו, לתיקון תודעתו ומדותיו.

גם בהגות העולם המערבי, הבינו חכמי או"ה שלא הרי זה כהרי זה. עמנואל קאנט (בספרו השלישי The Critique of Judgment) וכן אחרים התייחסו אל ההתנגשות ואי-ההתאמה בין המוסר והאסתטיקה. והסופר מתיו ארנולד (בספרו Athens and Jerusalem) גם הוא מטפל בבעיה זו של יון, המציגה אמנות ויופי, וירושלים כסמל של דת ואתיקה ורוח.

ולפי זה מובן מה שנתקשה משה, לפי אגדת חז"ל, במעשה המנורה: איך ייתכן שכלי אחד מכלי המשכן יחזיק שני הפכים בקנה אחד? הלא אי-אפשר שדבר כזה יתקיים! ולפיכך נתקשה משה. עד שהראה לו הקב"ה מנורה של אש והראה לו באצבע, דהיינו שאפשר ואפשר שאמנם יתקיימו יחד היופי והרוח, והמנורה של אש מעידה על אפשרות זו של השלמה ודו-קיום ביניהם. אידיאל זו--מנורה של אש--יכולה להתגשם במקדש, בו אפשר ליישב את ההדורים.

אבל כנראה שמשה עדיין נתקשה. אמנם באופן עיוני ייתכן ליצור השלמה זו, אבל לא בעולם המעשה. מנורה-של-אש היא אידיאל נשגב, אבל מעל ומעבר לכחות האדם ילוד-אשה. לא הרי מנורה של זהב כהרי מנורה של אש. מנורה של ממש היא לא בת קיום, כי הסמלים מתרוצצים זה בזה עד שכל חשיבותה של המנורה בעיני בני אדם מתפוצצת מהתרוצצות זו.

ועל-כן ציוה לו הקב"ה להשליך את כל הככר לאש והמנורה תצא מעצמה--"תיעשה המנורה". פירוש הדברים: הקב"ה הראה למשה שלא רק במישור האידיאלים אפשר לשני הסמלים להיאחז בכלי אחד, סימן לדו-קיום, אלא גם למעשה, באופן פראקטי.

והנמשל מובן: היהדות חובקת זרועות עולם, ומכילה בתוכה גם יופי גם רוח, ואם כי זכות הבכורה היא תמיד לרוח, אין הכרח שתמיד עומדים שני יסודות האלה בעימות ובניגוד, ויש ויש שמשלימים ביניהם ושאישיות אחש תכלול את שניהם.

והדברים אמורים לא רק לגבי אמנות ואסתטיקה גרידא, אלא לכל עולם התרבות. המדע, ה"דרך ארץ", הטכנולוגיה, מדעי הטבע והרוח גם יחד, יכולים אמנם לדור בכפיפה אחת עם התורה, הקדושה, המסורת של ישראל סבא, ורוח ה"צ שהוא יוצר הכל.

ומעניין: דבר זה יש והוא נתפס כמחוץ לתחום האפשרות מנקודת ראות התיאוריה. בראשית תולדות ישיבת רי"א, כשנשיאה הראשון זצ"ל התחיל להתוות קוי היסוד של שיטת תורה ומדע, התנגדו לו אלה גם אלה, מסטרא דימינא ומסטרא דשמאלא. החפשים טענו שלא ייתכן לאוניברסיטה שתתקיים בה ישיבה מסורתית, ואנשי דור הישן פסקו שאי-אפשר שישבה תכלול בתוכה לימודי חול. ואין פלא, הלא משה רבינו לפי חז"ל הוא בעצמו נתקשה בדבר, ואפילו כשהראה לו הקב"ה שבמישור האידיאלי כן ייתכן שילוב שני הסמלים, לא היה מוכן לקבל שגם למעשה יוכל הדבר להצליח.

ברם, מנקודה פרגמאטית, היה היה הדבר, וכבר כמה אלפים נתגדלו על ברכי התורה והמדע כששניהם משתלבים בסמל המנורה. המנורה הזו-- כאילו נעשית מאליה, ולמרות אלה המפלפלים ומתפלספים אם אפשר הדבר--הדבר כבר נולד, והוא מתקיים ב"ה בקו הבריאות, וכבר הוליד כמותו כמה דורות ישרים!

על "יפת אלקים ליפת" אמרו רבותינו, "יפיפיתו של יפת באהלי שם". היופי מתקבל דוקא כשהוא נכנס באהלי התורה של שם, וכדוגמת החינוך בישיבת רי"א. כשעליונות התורה מוכרת מראש, כשזכות הבכורה ניתנת לה ללא עוררין, וכשהמדע נכלל תוך ד' אמות של בית המדרש, אז אמנם המנורה מתקיימת לעולמי עד.